

TEVRİYE

Tevriye sanatını besleyen öğeler arasında kelime ve deyimlerin asıl anlam, yan anlam ve mecaz anlamları önemli yer tutar. Böylece cümle içinde asıl anlamıyla kullanılan bir kelimenin yan anlamı ve mecazi mânası tenasüple çağırışınlarak tevriye yapılabilir. Benzer şekilde mecazi mânâ ile kullanılan bir kelimenin yan ve asıl anlamı kastedilerek de yapılabilir. Bunun yanında tevriyeli kelimenin uzak ve yakın anlamlarının her ikisi hakiki veya her ikisi mecazi olarak kullanılabilir. Mecazi anlam, yan ve asıl anlama dayalı tevriyeler cinsaya dayalı tevriyeler kadar etkili değildir. Ancak kelimenin temel anlamıyla mecazi anlamı arasındaki ilgi zayıfladığında mecazlı tevriyeler de cinsaslı tevriyeler kadar bedîî olur. Ziyâ Paşa'nın, "Pek rengine aldanma felek eski felektir / Zîrâ feleğin meşreb-i nâ-sâzı dönektir" beytindeki dönek kelimesinde mecaz anlamıyla asıl anlam birlikte kastedilmiştir. Öte yandan deyimler tevriye sanatının önemli kaynaklarından. Mecazi anlamıyla kullanılan bir deyim gerçek anlamının ifadeye uygun düşmesi tevriye için bir yoldur. Yunus Emre'nin, "Ben toprak oldum yoluna sen aşurı gözetirsin / Şu karşıma göğüs geren taş bağırlı dağlar mısın" beytinde teşbih yoluyla oluşturulan taş bağırlı (acımasız / dağların içinin taş oluşu) deyimi tevriyeli kullanılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Muallim Nâci, *Edebiyat Terimleri: İstlâhât-ı Edebiyye* (haz. M. A. Yekta Saraç), İstanbul 2004, s. 114-115; Ahmed Cevdet Paşa, *Belâgat-ı Osmaniyye*, İstanbul 1299, s. 168-169; Recâizâde Mahmud Ekrem, *Ta'lim-i Edebiyyât*, İstanbul 1299, s. 273-278; M. Kaya Bilgeçil, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri-Belâgat*, İstanbul 1989, s. 192-197; Tâhirülmevî, *Edebiyat Lügati*, İstanbul 1994, s. 159-160; M. A. Yekta Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi Belâgat*, İstanbul 2000, s. 177-181; Menderes Coşkun, *Sözün Büyüsü Edebi Sanatlar*, İstanbul 2007, s. 104-128; İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, İstanbul 2007, s. 454; İsa Kocakaplan, *Açıklamalı Edebi Sanatlar*, İstanbul 2008, s. 184-187; Hasan Aktaş, *Klasik Türk Şiirinde Edebi Sanatlar*, Edirne, ts. (Yort Savul Yayınları), s. 104-109.

MELİHA Y. SARIKAYA

TEVŞİH

(التوشیح)

Söz içinde ikil kipinin arkasından onu açıklayan bir kısım getirmek anlamında meânî, şiirde aynı vezindeki öge ve sözlere yer vermek mânâsında bedîî terimi

(bk. İTNÂB; TATRİZ).

TEVŞİH

(bk. MÜVEŞŞAH; TESRİ).

TEVŞİH

(توشیح)

Türk dinî mûsikisinde bir form.

Sözlükte "süslemek, düzenlemek" anlamındaki **tevşih**, Türk dinî mûsikisinde mevlid ve mi'râciyye gibi büyük formda ve uzun eserlerin bölümleri arasında okunmak üzere bestelenmiş, güfteleri Hz. Peygamber'i konu alan ilâhilere verilen addır. Bölümleri süsleyerek renklendirdiği için bu adla anılmış olmalıdır. Tevşihler bazı eski kayıtlarda "tevşih ilâhi, mevlid tevşihî" gibi ifadelerle anılmaktadır. Güfte bakımından na'tlarla aynı nitelikleri taşıyan tevşihler, çoğunlukla serbest şekilde (irticâî) icra edilen na'tlardan besteli olmaları ve koro halinde okunmaları gibi özellikleriyle ayrılır. Sözlere daha çok Türkçe'dir, ancak Arapça ve Farsça yazılmış tevşihler de vardır. Güfteleri genellikle iki, üç, beş, altı mısradan ibaret bir kıta olan tevşihler ekseriyetle devr-i kebir, çenber, evsât, zencir gibi büyük usullerle ölçülmüştür.

Tevşih okuyanlara "tevşih-han" denir. Tevşih okuyuşunda dikkat edilmesi gereken hususlar şöylece özetlenebilir: 1. Mevlid bahirleri belli makam ve konular etrafında okunduğundan tevşih'in de okunacak bahrin makamına ve konusuna uygun biçimde seçilmesi gerekir. Meselâ velâdet bahrine rast makamıyla girileceğine göre bu bahirden önce okunacak tevşih de rast veya rastın tertiplerinden; mi'rac bahri seğâh, hüzzam veya irak makamlarından okunacağına göre tevşih'in de bu makamlarla olması gerekir. Ayrıca tevşih'in ve bahrin konusu arasındaki uyuma dikkat edilmelidir. 2. Tevşih okurken dik akorttan mümkün olduğunca kaçınmalı, herkesin uyabileceği orta bir akort tercih edilmelidir. Böylece tevşihhanla mevlidhan arasında ortaya çıkabilecek akort problemine sebebiyet verilmemiş olur. 3. Tevşih okuyanlar arasında ses birliğine bilhassa önem verilmelidir. Böylece usul darblarına beraberce uyularak güfteye meydana gelebilecek anlam bozukluklarına sebep olan hece bölünmelerinin önüne geçilmiş olur.

Tevşih formu bestekârlar arasında büyük rağbet görmüş, ilâhiden sonra en çok beste yapılan dinî mûsiki formu olmuştur. Ancak günümüze ulaşan tevşih re-

pertuarında pek çok eserin kaybolduğu anlaşılmaktadır. Cumhuriyet'ten sonra gerçekleştirilen iki ayrı nota neşriyatıyla bu tevşihlerden bir kısmı yayımlanmıştır. Bunlardan ilki Rauf Yektâ, Zekâizâde Ahmet İrsoy ve Ali Rifat Çağatay'dan meydana gelen tasnif ve tesbit komisyonu tarafından belirlenen yirmi sekiz eserdir (İstanbul 1931). Diğeri Yusuf Ömürlü'nün yayımladığı 193 adet tevşih'tir (İstanbul 2007). Tevşih repertuarı içerisinde en çok bestelenen güfte Dede Ömer Rüşenî'nin, "Çün doğup tuttu cihan yüzünü hüsnün güneşi / Kim ola sevmeye bu vechile sen mâhveşi" beytiyle başlayan uzun manzumesidir. Başta Buhûrizâde Mustafa İtrî Efendi olmak üzere pek çok mûsikişinas tarafından bestelenen eserin yirmi beş ayrı bestesi tesbit edilmiştir. Aziz Mahmud Hüdâyî'nin yazdığı ve yine kendisinin bestelediği söylenen, "Kudûmün rahmeti zevk u safâdir yâ Resûlellah" mısrayla başlayan çârgâh, Zekâi Dede'nin, "Bir muazzam pâdişahsın ki kulundur cümle şâh" mısrayla başlayan şevkutarab, Hacı Fâik Bey'in, "Merhabâ ey fahr-i âlem merhabâ" mısrayla başlayan hüzzam tevşihleri günümüzde sıkça okunan eserler arasındadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Türk Musikisi Klasiklerinden İlahiler: Mevlid Tevşihleri (İstanbul Konservatuvarı Neşriyatı), İstanbul 1931, I, 1-48; Suphi Ezgi, *Nazarî-Amelî Türk Musikisi*, İstanbul, ts., III, 76-77; *TSM Sözlü Eserler*, s. 102; Yusuf Ömürlü, *Rahmet Peygamberine İlahiler*, İstanbul 2007, tür.yer.; Halil Can, "Dinî Türk Musikisi Lügati", *MM*, sy. 226 (1967), s. 19; a.m.f., "Dinî Musiki", a.e., sy. 293 (1974), s. 19-20.

NURİ ÖZCAN

TEVŞİHU'd-DİBÂC

(توشیح الديباج)

Burhâneddin İbn Ferhûn'un Mâlikî âlimlerine dair eserine Bedreddin el-Karâfi (ö. 1008/1600) tarafından yazılan zeyil (bk. ed-DİBÂCÜ'l-MÜZHEB).

TEVVÂB

(التواب)

Allah'ın isimlerinden (esmâ-i hüsnâ) biri.

Sözlükte "geri dönmek, rücu etmek" anlamındaki **tevb** (**tevbe**, **metâb**) kökünden türeyen **tevvâb** "dönüş yapan, bu eylemi nicelik ve nitelik açısından çokça gerçekleştiren" mânâsına gelir. Terim olarak tev-

vâb insan için kullanıldığında “çok tövbe eden”, Allah’a nisbet edildiğinde “tövbeleri çok kabul eden” demektir (Râğıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, “tvb” md.; *Lisânü’l-‘Arab*, “tvb” md.). Kur’ân-ı Kerim’de tövbe (tevbe) kavramı fiil ve isim kalıplarıyla otuz yakın âyette Allah’a izâfe edilmektedir. Tevvâb ise Allah’ın bir ismi olarak dokuz âyette rahîm, bir âyette hakîm ismiyle, bir âyette de tek başına geçmektedir (M. F. Abdülbâkî, *el-Mu’cem*, “tvb” md.). Bu âyetlerin ikisinde, “Allah zaten ezelden beri tevvâb olarak nitelenmiştir” (kâne tevvâben) ifadesi kullanılmakta (en-Nisâ 4/16; en-Nasr 110/3), tevvâb bir âyette insanlara nisbet edilmektedir (el-Bakara 2/222). Tövbe kavramı çeşitli hadislerde fiil ve isim kalıplarıyla yine Allah’a nisbet edilmekte (Wensinck, *el-Mu’cem*, “tvb” md.), İbn Mâce ve Tirmizî’nin esmâ-i hüsnâ rivayetlerinde de yer almaktadır (“Du‘â”, 10; “Da‘âvât”, 82). Abdullah b. Ömer’den nakledildiğine göre Hz. Peygamber’in sohbetleri esnasında şu duayı 100 defa tekrar ettiği görülmüştür: “Rabbim, beni bağışla, tövbemi kabul et! Şüpheli yok ki sen hatalarımdan dönenlere lutfunla mukabelede bulun ve bütün günahları bağışlayanısın” (İbn Mâce, “Edeb”, 57; Tirmizî, “Da‘âvât”, 38).

Tevvâb ismini genellikle “kullarını tövbeyle muvaffak kılan ve tövbelerini kabul eden” şeklinde yorumlayan âlimler bunun açıklanmasında kelimenin iki özelliğine işaret etmiştir. Bunlardan biri kök anlamında bulunan “dönme, rücû etme” unsuru, diğeri mübalağa bildiren bir kalıpta bulunuşudur. Tövbe kavramı insana nisbet edildiğinde günah ve mâsiyetten itaate dönmeyi anlatır. Buradaki mâsiyet küfür ve inkârdan başlayıp küçük günahlara kadar iner. Kulun dönüşü hem kalp hem fiil açısından gerçekleşir. Kalbin dönüşü Allah’a yönelik olmak üzere saygıya (takvâ) bürünmüş sevgi yoluyla olur ve pişmanlık duygusu, bir daha tekrar etmeme niyetini de kapsar. Allah’a nisbet edildiğinde ise kelimenin kök anlamı Allah’ın gazabının rıza ve muhabbete dönüşmesi biçiminde anlaşılır. Nitekim bir âyette Allah’ın tövbe edenleri sevdiği ifade edilmiştir (el-Bakara 2/222). Birçok kaynakta yer alan bir hadiste Hz. Peygamber, kulun tövbe etmesinden Cenâb-ı Hakk’ın duyduğu hoşnutluğun (ferah), yiyecek içeceği ve her şeyini taşıyan devesini çölede kaybeden bir kişinin onu bulduğunda duyduğu sevinçten çok daha fazla olduğunu ifade etmiştir (Buhârî, “Da‘âvât”, 4; Müslim, “Tevbe”, 1-8).

Tevvâb isminin mübalağa içermesinden dolayı kazandığı muhteva zenginliği çeşitli şekillerde açıklanmıştır. Ebü’l-Kâsım ez-Zeccâcî’ye ait şu yorum bunları özetlemektedir: Tevvâb, “çok sayıdaki insanın tekrarlanan sayısız günahını dilediği kimse için günahlarından dönmeleri şartıyla her zaman bağışlayan” demektir (*İştikâku esmâ’illâh*, s. 62-65). Esmâ-i hüsnâ içinde yer alan afûv, gaffâr, raûf, rahmân gibi isimler de göz önünde bulundurularak tevvâb ismini “kulunu güçlükten kolaylığa, mâsiyetten taate, haramdan mubaha ve gazaptan rızaya çeviren” şeklinde açıklamak mümkündür. Ebû Abdullah el-Halîmî’nin de belirttiği gibi tevvâb olan Allah kötü yoldan dönen kuluna lutuf ve merhametiyle iltifat eder, onun önceki günahlarını affederken iyi amellerini boşa çıkar-maz ve itaatkâr kullarına vaad ettiği lutuflardan onları mahrum etmez (*el-Minhâc*, I, 206). Allah’ın insanla ilgili fiilî isim ve sıfatları içinde yer alan tevvâb afûv, gaffâr, gafûr, rahîm, rahmân ve raûf isimleriyle anlam yakınlığı içinde bulunur.

BİBLİYOGRAFYA :

Ebü’l-Kâsım ez-Zeccâcî, *İştikâku esmâ’illâh* (nşr. Abdülhüseyn el-Mübârek), Beyrut 1406/1986, s. 62-65; Hattâbî, *Şe’nü’d-du‘â‘* (nşr. Ahmed Yûsuf ed-Dekkâk), Dimaşk 1404/1984, s. 90; Ebû Abdullah el-Halîmî, *el-Minhâc fi şu‘abi’l-îmân* (nşr. Hilmi M. Fûde), Beyrut 1399/1979, I, 206; İbn Fûrek, *Mücerredü’l-Makâlât*, s. 55; Abdülkâhir el-Bağdâdî, *el-Esmâ’ ve ş-şifât*, Kayseri Râşid Efendi Ktp., nr. 497, vr. 82°; Kuşeyrî, *el-Taḥbîr fi’l-tezkîr* (nşr. İbrâhîm Besyûnî), Kahire 1968, s. 84; Gazzâlî, *el-Makşadü’l-esnâ* (Fazluh), s. 150-151, 174.

BEKİR TOPALOĞLU

TEVVÂBİN

(التَّوَّابُونَ)

HZ. HÜSEYİN’İN İNTİKAMINI ALMAK İÇİN HAREKETE GEÇEN İLK ZÜMRE.

Ehl-i beyt’e büyük sevgi besleyen müslümanları derinden etkileyen Kerbelâ Vak’ası, Hz. Ali’nin ve oğullarının haklarını arama iddiasıyla ortaya çıkan ve Şiîliğin zuhuru zemin hazırlayan bazı hareketlerin temelini oluşturmuştur. Kerbelâ Vak’ası yüzünden I. Yezîd’e ve yönetimine karşı düşmanlık besleyen grupların başında Hz. Hüseyin’i Küfe’ye davet ettikten sonra ona yardım etmeyen Kûfeli taraftarları gelir. Hüseyin’e karşı dürüst davranmadıkları için büyük pişmanlık duyan ve işledikleri bu günahın ancak onu şehid edenleri ve onlara emir verenleri öldürmekle kurtulabileceklerine inanan bu gruba Tevvâbîn (tövbe edenler) denilmiştir.

Tevvâbîn, amaçlarını gerçekleştirmek üzere Hz. Ali’nin yakınlarından sahâbî Süleyman b. Surad’ın evinde gizli toplantılar yapmaya başladı. Süleyman b. Surad başkanlığında Müseyyeb b. Necebe el-Fezâri, Abdullah b. Sa’d b. Nüfeyl el-Ezdî, Abdullah b. Vâl et-Temîmî, Rifâa b. Şeddâd el-Becelî’den oluşan beş kişilik bir heyet oluşturuldu. Bunlar 61 (680) yılında halkı gizlice Hz. Hüseyin’in intikamını almak amacıyla davet etmeye başladı (Taberî, V, 558). Silâhlı mücadele için gerekli malzemeyi toplama çalışmaları Yezîd b. Muâviye’nin ölümüne kadar (64/683) sürdürüldü. Yezîd’in ölümüyle birlikte hareketin lider kadrosunda bulunanlar Süleyman b. Surad’ın yanına gelerek yönetimin zaafa düştüğünü belirttiler ve hemen harekete geçiş Hz. Hüseyin’in katillerini yakalayıp cezalandırmayı teklif ettiler. Süleyman onlara acele etmemelerini, katiller arasında Küfe ile gelenlerinin de bulunduğunu, harekete geçtikleri takdirde bunların kendilerine karşı koyarak Abdullah b. Zübeyr’e katılacaklarını söyledi.

Süleyman b. Surad, Sa’d b. Huzeyfe el-Yemân’a bir mektup yazarak faaliyetleri hakkında bilgi verdi ve Medâin’deki Ehl-i beyt taraftarlarını 65 yılı Rebîülâhîr ayının ilk gününde (15 Kasım 684) Nuhayle’de yapılacak toplantıya çağırıldı. Sa’d b. Huzeyfe’nin hareketi hazır olduklarını bildiren cevabı ve Basra’da bulunan Müsennâ b. Mahârribe el-Abdî’nin destek sözü onları ümitlendirdi. I. Yezîd’in ölümünden altı ay sonra önce Muhtâr es-Sekafî, ardından da Mekke’de halifeliğini ilân eden Abdullah b. Zübeyr tarafından vali tayin edilen Abdullah b. Yezîd el-Hatmî Küfe’ye geldi. Hz. Ali’nin oğlu Muhammed b. Hanefiyye’nin veziri sıfatıyla geldiğini söyleyip onun imamlığı için davette bulunan Muhtâr es-Sekafî halkı Hüseyin’in katilleriyle savaşmaya teşvik etmekle birlikte Tevvâbîn hareketine katılmadı. Muhtâr, Süleyman b. Surad ve arkadaşlarını savaştan anlamayan, kendilerini boş yere tehlikeye atan bir grup diye eleştiriyordu (a.g.e., V, 561). Bu süreçte Hz. Ali evlâdî taraftarlarının çoğunluğu Süleyman’ın yanında kaldı, Muhtâr’a pek katılan olmadı. Aynı günlerde Küfe Valisi Abdullah b. Yezîd’e Hz. Ali taraftarlarının Süleyman b. Surad liderliğinde isyan hazırlığı yaptığı, Muhtâr’la beraber olan az sayıda bir topluluğun İbn Surad’ın faaliyetlerinin neticesini beklediği ihbar edildi ve onlara karşı silâh kullanması istendi. Ancak vali, Hz. Ali taraftarları silâha başvurmadıkları sürece ken-